

ECSETVONÁSOK

A KOVÁCS VILMOS-I ESZMÉNYKÉPHEZ

A mai ötvenen aluliak nem emlékezhetnek rá, milyen volt a csönd 1957 őszén Kárpátalján. Kísérteties komorságába nem vegyült már puskaropogás, a szögesdróton sem szűrődtek át újrakezdsre buzdító bűvös jelszavak – itt is, ott is kemény megtorló intézkedések állandósították a félelmet, figyelmeztettek a csodavárás hiábavalóságára.

Ebbe a nyomasztó, agyat-lelket bénító csendbe bűgött bele egy verseskötet cím: „Vallani kell”.

Vallani kell – szuggerálta így, felkiáltójel nélkül (önmagának?, a kortársaknak?, magának a kornak?) egy akkor még ismeretlen nevű költő, Kovács Vilmos. Volt valami kétértelmű, dodonaian sejtelmes ebben a dallamos címben. Személytelen állásfoglalást, szelíd meditációt (mert ugye nem „muszáj”, csak „kell”) és félreérthetetlen, tétovázást nem tűrő parancsot egyaránt ki lehetett belőle olvasni.

Aki abban az időben írt vagy írást értelmezett, tudja jól, hogy a korra nem volt jellemző a polifónia. Egyértelmű felkínálkozásra, kételyt nem ismerő kiállásra volt csak igény. Az önhitt ideológia már-már száműzött a költészetből minden esztétikát.

A kötet előszava is emígyen ajánlja Kovács Vilmost az olvasó figyelmébe: „A szovjet ember érzéseit, gondolatait fejezi ki... Megéneklí a szovjet valóságot, a kárpátontúliak szabad, alkotó életét, melyet a Nagy Október keltett életre.” S ez majdnem így is volt. Mert Kovács Vilmos sem írt ekkor még mást, mint mások, csak éppen másképpen írta azt meg. A „szovjet valóság” az ő számára a Kárpátok alatti szülőfalu: *...Hol bölcsőm ringott, / anyám dúdolta halk dalát; / felettem eperfa ingott, / s szarka pletykálta a csodát, / mikor először mondtam / akadozva: édesanyám... (Újra szülőfalumban).*

Ebből a faluból ugyanúgy eltűntek a múlt jellegzetes relikviái, a „golyafészkes szalmatető”, a „kidőlt falú szülőház”, a „celédsorba vezető út”, mint más községekből akkoriban, „s a gróf birtokán megjelent az új gazda, a cseléd, a béres”. De történnék itt olyan dolgok is, amiket csak a költő lát és hall meg. Például, hogy *...korán kelő szélben ringó / vörös fenyő új zöld ágán / jöreggelt rikkant egy rigó, / s derülnek a fák a lármán (Hajnal).* Vagy: *Szél kujtorog füttyörészve, / árny bukdácsol térdre esve, / s holdlámpásával fürkészve, / rám világít a halk este (Halk este).*

A kötet hangszínét nem a korabeli transzparenszek ríktó vöröse határozza meg, hanem a lírai hős élményvilágának sokszínűsége. A szellő a kötetben „virgonc”, a kedv „mókás”, a hajnalsugár „pirosruhás”, az őszi csend „tarka”. Egyszeri impressziót sejtetnek a metaforák, a megszemélyesítések: „az ég nagy

sötétszürke selyem”, „kipirul a hold, míg a néma hegyeket megmássza”, „s egy orgonabokor csodát várón kikönyököl a mohos palánkon”.

Eseménnyé a kötetet mégsem a költő tárgykörének és eszköztárának kezdőkre ritkán jellemző egvedisége tette. Sokkal inkább Kovács Vilmos-nak, a költőnek és az embernek az az alapvonása, ami az irányított irodalom korában valósággal kihívásnak számított: az őszintesége. A hiteles költői szóra kiéhezett kárpátaljai olvasó hibátlanul ráértett: ez az ember nem mond olyat, amit nem hisz vagy nem gondol. És ami ennél is vakmerőbb vállalkozás volt az elsőkötetes költő részéről 1957-ben – a verseibe bele tudta szólni saját véleményét a megelőző esztendőkről. Előbb a Munkácsy emlékének szentelt *Élő színek*ben nyilatkozta megfellebbezhetetlen magabiztossággal: „Ami igaz – meg nem halhat!” Aztán a *Magóg fiában* Adynak adresszálva ismétli meg a szívet melegítően szép és hátborzongatóan aktuális üzenetet, hogy „az igaznak nem áshat senki sírt”.

A cenzoron kívül aligha akadt Kárpátalján olyan ember, aki e sorokból ne az eltiport magyar forradalommal való tiltott együttérzést, ne egyfajta nemzeti hitvallást olvasott volna ki. Sokak szerint éppen erre célzott a kötet címe is. És még valami, amit talán senki nem írt meg eddig a kötetéről: Kovács Vilmos ki merte mondani benne azt a varázsszót, hogy *magyar*.

Későbbi kötetekben Kovács Vilmos is adózhatott a korízlésnek a *Kommunista* című filmről, a harkovi Sevcsenko-szoborról, a Zaporozsjei Vízierőműről szóló versekkel, az őt értők tábora erre szemet hunyt és csalhatatlanul ráértett a sorok közé bújtatott allúziókra. Ki tudná ma már megmondani, mi mindennel asszociálódhattak az ő egykori érzés- és tudatvilágában az ilyen szentimentálisnak tűnő szentenciák: *s a legszebb mese volt, taníthattak bármit, / hogy le tudta győzni Góliátot Dávid*. Vagy: *...gyógyírnak kevés a más öröm, / s csak a nagy dolgokért önként vállalt kereszt / váltja meg az embert...(Falusi emlék)*.

Az olvasóközönség nagyobb részének az volt a fontos, hogy ezek már nem a sematikus „szovjet ember” „tartalmában szocialista, formájában nemzeti”, „pozitív, optimista töltetű” közhely kollekciói, hanem egy magyarul érző, gondolkodó és néhanapján álmódó költő tudatos létélményei. A kevesebbeknek, de főleg a magyarországi kritikának az is feltűnt, hogy Kovács Vilmos képzettársításai behálózák a bölcsőjét ringató falu, az otthont adó város, a szülőföld mellett a tágabb hazát, Európát, sőt magát a Mindenséget is: *Ezt, én ezt akarom, a Földet, / mely a felfoghatatlan Mindenség / rettentő nyomása alól fölment, / és néha hagyja, / hogy embernek mutasson, roppant nagyinak / az illanó pillanat, / ha rám szakad a Végtelen Idő (A Földet akarom)*.

1957 és 1962 között Kovács Vilmosnak három verseskötete teszi evidenssé, hogy személyében olyan költő reprezentálja az összmagyar irodalmi palettán Kárpátalját, akinek az általános értékvesztés és értéktévesztés éveiben nem csorbult emberi és nemzeti identitása. Esztétikai irányítúje is túlmutat az akkori költői gyakorlat korlátain. Olyannyira túl, hogy műnem- és műfajváltásra kényszerül. Regényt ír, az írói és emberi sorsát megpecsételő, megrágalmazott és meghurcolt, mégis diadalmas *Holnap is élünk*. A peresztrojka korai fuvallata volt ez a regény 1965-ben, épp a politikai nyomás erősödése, a visszarendeződés kezdetén. Nem véletlen, hogy „a kárpátaljai magyarság regényeként” került be a köztudatba. Ez a könyv tudósít először provokatív hitelességgel arról, ami az itteni magyar kisebbséggel a szovjet birodalomba szakadása után történt. Ezért is részesült idehaza egészen a rendszerváltásig oly ádáz elmarasztalásban. Pedig a megbélyegző minősítések mögött egyáltalán nem kikezdehetetlen esztétikai alapelv, sokkal inkább átlátszó bizonyítványmagyarázat, a másfajta erkölcsi magatartás lehetőségének tagadása lapult. Ezt testesíti meg Somogyi Gábor, a *Holnap is élünk* hőse, aki a saját értékrend, a pusztá *én* megtartása érdekében le tud mondani társadalmi pozícióról, művészi karrieréről, anyagi biztonságáról.

A *Holnap is élünk* kőként csapódott a kárpátaljai magyar művelődési élet állóvizébe. Arculcsapása lett sok mindennek, amit az akkori kulturális hatalom örökkévalónak hirdetett. És megjelenését akármilyen kemény mőresre-tanítás követte is, meg nem történtté a betiltással nem lehetett tenni. Nyitánya lett az elkövetkező évek egyenlőtlen küzdelmének azért az emberhez méltóbb holnapért, amelyben élni Kovács Vilmos szeretett volna.

Ennek a körvonalait varázsolja elénk utolsó, *Csillagfénynél* című verseskötetében (1968). A hasztalan hitek, füstbe ment illúziók nélküli, végleges költői világkép épül itt fel versből, mint „isteni szándék”, amely *Semminek sok volt, de csillaggal írott (Testamentum)*. Áttételesebb, modernebb, magasabb rendű művészisége révén ez a verskötet Kovács Vilmos költészetének csúcsaként került be az egyetemes magyar irodalom történetébe. (...)

Élete és műve a meg nem alkuvás, a láncra verten élni nem tudás példájává vált. Ami érték felmutatható ma a kárpátaljai magyar irodalomban, valahol vele rokon.

Elmeditálhatnánk afölött, vajon hol állna ma Kovács Vilmos, ha élne. Ne tegyük. Neki meg kellett halnia ötvenévesen ahhoz, hogy eszménykép maradjon, hogy az anyaország ne csak földjébe fogadhassa be Vereckétől Európába, s onnan a csillagok felé tartó fiát.

GORTVAY ERZSÉBET